

POSTAVA MARKA MILJANOVA V ČESKÉ LITERATUŘE

V období tzv. národního obrození se ve slovanských i neslovanských zemích Evropy přikládal lidové slovesné tvorbě prvořadý význam. Souviselo to mj. s diferenciačními a integračními snahami a s vytvářením ideové báze národního hnutí. V prvních desetiletích 19. století se objevují četné sbírky lidových písní (V. S. Karadžić, F. L. Čelakovský, J. I. Venelin aj.). Paralelně se sbíráním a vydáváním lidových písní se lidová slovesná tvorba začala překládat do slovanských „nářečů“ i do jiných evropských jazyků.

První sbírka srbských lidových písní vydaná Vukem Karadžićem *Mala prostonarodna slaveno-srbska pesnarica* (1814) vzbudila v Čechách opravdový zájem. Nedlouho po jejím vydání vyšla o sbírce nepodepsaná recenze Václava Hanky, v níž mj. vyzýval české vlastence, aby rovněž sbírali „naše písně líbezné“.¹ Tím se vlastně Karadžić dostal do povědomí českých obrozeneckých pracovníků, které nacházíme jako předplatitele další Karadžićovy sbírky *Narodna srbska pesnarica* (1815). Byly mezi nimi např. J. Dobrovský, A. J. Puchmajer, Ant. Marek.² V. Hanka se stal nejen prvním zahraničním recenzentem Vukovy první sbírky, nýbrž také prvním překladatelem uceleného výboru z Karadžićových sbírek, který vyšel česky pouze několik let po jejich srbském vydání.³ Karadžić tak vstoupil do české vlastenecké společnosti a později se osobně seznámil nejen s V. Hankou, ale také i s P. J. Šafaříkem, J. Dobrovským, J. Jungmannem a F. L. Čelakovským.

Hankův překlad Karadžićových srbských lidových písní jednak inspiroval české literáty třicátých a čtyřicátých let k psaní uměleckých děl napodobováním lidových slovesných textů, jednak k sbírání lidových písní.

Jak jsme jinde psali⁴, o Černé Hoře přinesla zevrubné informace Karadžićova kniha *Montenegro und die Montenegriner* (Stuttgart 1837), kterou nadšeně přijal recenzí v „*Muzejniku*“ P. J. Šafařík. Doporučoval ji vydat česky nebo přeložit z ní aspoň úryvky.⁵ Díky Karadžićovi se Černá Hora a její lid staly

-
- 1 Češi a Jihoslované v minulosti. – Od nejstarších dob do roku 1918, Praha 1975, s. 233.
  - 2 Dobrovský, J. si předplatil šest exemplářů. Viz J. Dolanský: *Neznámý jihoslovan- ský pramen Rukopisů královédvorského a zelenohorského*, Praha 1968, s. 16–18, 24.
  - 3 Hanka, V.: *Prostonárodní srbská muza do Čech převedená*, Praha 1817.
  - 4 Dorovský, I.: *Česko-černohorské styky a receptce díla Mihaila Laliče v Českoslo- vensku*. In: Mihailu Laliču u počast, Titograd 1984, s. 95–108.
  - 5 Černá, M.: *Češka štampa o Vuku za njegova života*, Kovčežić 6, Beograd 1964,

v českém prostředí známějšími, než některé jiné jihoslovanské národy v té době. Přispěla k tomu rovněž povídka Prokopa **Chocholouška Černohorci** (1843).

Jihoslovanské lidové písně, pohádky, mudrosloví a jiné lidově slovesné výtvo-ry překládali ve 40. a 50. letech minulého století také K. J. **Erben** a F. L. **Čelakovský**. Projevy skutečného zájmu o bulharskou (k ní se tenkrát všeobecně řadila také makedonská) lidovou slovesnou tvorbu kladu do počátku šedesátých let 19. století. Tento zájem je spojen s vydáním sborníku *Bългарski narodni pesni* (1861) bratří **Dimitra** a **Konstantina Miladinových**, třebaže už v polo-
vině 20. let zařadil F. L. **Čelakovský** do svých *Slovanských národních písní* také pět písní z oblastí makedonské a stal se tak prvním překladatelem makedonské lidové slovesné tvorby v Čechách.⁶

První recenzí sborníku bratří **Miladinových** napsal „horlivý *Všeslovan*“ **Moric Fialka** (1809–1869), „zběhlý spisovatel“. Jeho hodnocení nebylo nekri-
tické, třebaže jinak recenze oplývala nadšením a chválou.⁷ **M. Fialka** byl jedním z prvních kritiků ve světě, kdo upozornil na velké umělecké hodnoty bulharské a makedonské lidové poezie a kdo jí tak otevřel dveře do českého kulturního prostředí. Sborník bratří **Miladinových** označil **Fialka** za „skutečný poklad v básnictví národního slovanského“, v němž se odráží „život vnější i vnitřní příbuzného nám kmenu bojujícího neústupně proti ukrutnosti osmanské“.⁸ Po-
dobně jako v případě překladu **Karadžićových** srbských lidových písní šířil také **Fialka** v českém prostředí víru, že turecká „mrzká poroba nepotrvá dlouho“ a upozorňoval, že lidová poezie může být vzorem pro uměleckou literární tvor-
bu: „A přeju si vroucně, by básníři naši neliknali – čím dřív, tím lépe – čtenář-
stvo české uvést ve svatyni národu mučednického nám sbratřeného“.

A třebaže lidovou poezii, zapsanou většinou ochridsko–stružským nářečím, nebylo nijak snadné překládat, brzy se v Čechách a později také na Slovensku našli „básníři“, kteří ze sborníku bratří **Miladinových** uváděli v českém a slovenském periodickém tisku ukázky. Byli to především **Bulhar Vasil D. Stojanov**, filolog **Jan Gebauer**, **Josef Nosek (Vysocký)**, **Ervín Špindler**⁹, **Josef Severa**, později **Josef Holeček**, **František Doucha**, **Emanuel Fait**, **Andrej Trúchly–Sytňanský** aj.

---

s. 63–64.

6 **Čelakovský**, F. L.: *Slovanské národní písně*, díl II., Praha 1825, s. 180–185; díl III., Praha 1827, s. 212–213; viz též **Dorovský**, I.: *České země a Balkán*. Kapitoly z dějin česko–makedonských a makedonsko–českých styků, Brno 1973, s. 75 n.

7 *Lumír* 12, 1862, s. 306.

8 Tamtéž.

9 V Umělecké besedě, kde se pravidelně konaly přednášky mj. také o literaturách jižních Slovanů, pojednal v roce 1864 o bulharské lidové písni na základě svých překladů ze sborníku bratří **Miladinových**. Viz *Padesát let Umělecké besedy 1863–1913*, Praha 1913.

Jana Gebauera (1838–1907), později významného českého jazykovědce, přivedly k překladům jednak jeho vědecké zájmy, jednak „velká cena básnická“, kterou písně měly a která byla „u nás dosud nepoznaná“. Do rozsáhlého výboru, který vycházel na pokračování v Hálkově *Lumíru*¹⁰, zařadil Gebauer především epické písně junácké. Jeho zásluhou se Dimitr a Konstantin Miladinovovi dostali také do *Riegrova Slovníku naučného* jako „slavní buditelé národního života“.

Díky zejména Janu Gebauerovi, který přeložil šedesát písní (celkem 3 534 veršů), si sbírka bratří Miladinovových získala v Čechách i na Slovensku stále větší okruh čtenářů. Počátkem sedmdesátých let podal prozaik a kulturní pracovník Jan Dunovský (1849–1925) základní charakteristiku bulharské a makedonské lidové písně na základě sborníku bratří Miladinovových, kterou doprovází četnými ukázkami.¹¹ Svě pojednání pojal Dunovský značně komparatisticky. Poukázal v něm mj. na shody a rozdíly mezi srbskými, makedonskými a bulharskými bohatýrskými zpěvy, zejména si všiml rozdílu mezi srbským a makedonským cyklem o králevici Markovi. V pojednání Dunovského je podána charakteristika ženy balkánských Slovanů, jejíž povaha je vymodelována kolektivním umem lidu a jíž věnoval pozornost rovněž ve studii *Žena v písni lidu slovanského* (1883).

Pojednání Jana Dunovského byla dalším významným podnětem k hlubšímu poznání lidové slovesnosti balkánských Slovanů a k jejímu pronikání do českého a slovenského kulturního prostředí. V témže roce, kdy vyšla jeho citována stať o „bulharské lidové písně“, uveřejnil slovenský beletristický měsíčník „Orol“ stať V. D. Stojanova *Bulharské národné básnictvo*.¹² Redaktor „Orla“ a překladatel doplnil Stojanovův výklad „odstavcem“ z citovaného příspěvku J. Dunovského.¹³ V. D. Stojanov vycházel ve svých výkladech o bulharském „lidovém básnictví“ ze sborníku bratří Miladinovových a ze sbírky lidových písní „makedonských Bulharů“ od Stefana Verkoviče.¹⁴ Svůj výklad prokládal překlady úryvků i celých písní, které tematicky a obsahově zapadaly do tehdejšího slovenského literárního procesu a plnily pozitivní úlohu.

---

10 Lumír 13, 1863, s. 85 n.; viz též Joco, B.: *Bratja Miladinovi v Čechija*, Godišnik na Sofijskija universitet, kn. XXX, 17, Sofija 1934, s. 16–22; Páta, J.: *Českite prevodi na Bălgarskite narodni pesni iz sbornika na bratja Miladinovi ot Jan Gebauer*, Spisanie na BAN 70, Sofija 1945, s. 95–109; Mára, K.: *Gebauerovy „Ukázky z národního básnictví bulharského“*, Slavica Pragensia 2, s. 111–127; I. Dorovský, op. cit., s. 75–102.

11 Dunovský, J.: *O národní písni Bulharův*, Květy 7, 1872, s. 99–102, 107–110, 115–118, 123–126.

12 *Orol*, 1872, č. 6, s. 181–185; č. 7, s. 219–223; č. 8, s. 241–245; č. 9, s. 271–274.

13 Dorovský, I.: *Receptce makedonské lidové slovesnosti na Slovensku*, Slovenský národopis 38, 1991, č. 2, s. 185–190.

14 Verkovič, St.: *Narodne pesne makedonskih Bugara*, Beograd 1860.

Od 60. let 19. století srbskou lidovou slovesnost překládal a popularizoval v Čechách také česko-německý spisovatel Siegfried Kapper (1821–1879). V Umělecké besedě byl spolu s Janem Gebauerem členem jihoslovanské komise pro překlady básnických děl. Konal zde přednášky např. o srbských, hercegovských a černohorských lidových písních a legendách i o slovanské myšlence v nich. Ve své sbírce *Gusle*, v níž jsou ohlasy černohorských písní, vyzpíval Kapper volnost Černohorců. Až sentimentálně obdivoval jejich hrdinskou volnost. Výsledkem jeho překladatelské činnosti jsou dvousvazkové *Zpěvy lidu srbského* (1872–1874).

Mladočeská skupina literátů a publicistů, k níž patřili mj. Jan Neruda, Josef Holeček, Jakub Josef Toužimský, Bohumil Havlasa aj., měla zvláštní vztah k tzv. východní otázce. Kromě Holečka odjel do Hercegoviny také B. Havlasa, J. V. Frič, působící tentokrát v Záhřebu, zprostředkoval předávání dobrovolné finanční pomoci, kterou sbírkami shromáždili čeští občané.

Na jihoslovanskou, především srbskou, kulturní oblast se zaměřili v 2. polovině 19. století také někteří další spisovatelé a překladatelé z tzv. „slovanského kroužku“ kolem J. Holečka. Byli to např. Jan Hudec, František Táborský, Rudolf Pokorný, Adolf Heyduk aj.¹⁵

Literární skupina „*mladá Morava*“, jež vydávala časopis gymnaziálních studentů „*Koleda*“ (I–II, 1876–1877), se pokoušela např. překládat bosenské lidové písně. Ve vlastní tvorbě členů skupiny se objevovala jihoslovanská tematika.¹⁶

II.

V sedmdesátých letech i v následujících několika desetiletích minulého a našeho století se o popularizaci lidové slovesné tvorby jižních Slovanů v Čechách nejvíce zasloužil prozaik, básník a překladatel Josef Holeček (1853–1929). Ve školách v Táboře zesílilo jeho „*slovanské vědomí*“ a přilnul k jihoslovanským slovesnostem. Od srbských a bulharských studentů si osvojil základy těchto jazyků. Již jako devatenáctiletý uveřejnil v roce 1872 deset bulharských a makedonských junáckých lidových písní ze sborníku bratří Miladinových.¹⁷ Josef Holeček patřil spolu s historikem Konstantinem Jirečkem (1854–1918) a etnologem, folkloristou, cestopiscem a malířem Ludvíkem Kubou (1863–1956) k nejvýznamnějším pracovníkům českého kulturního vztahu k jižním Slovanům v 2. polovině 19. a v 1. polovině 20. století.¹⁸

15 *Padesát let Umělecké besedy*. 1863–1913, Praha 1913.

16 Např. *Balkánské písně* Svatopluka Vojmíra, pseudonymu Jana Herbena, v nichž je mj. výzva k Evropě, aby nebyla lhostejná a pomohla. Viz *Koleda* 1877, s. 269.

17 *Bulharské písně národní*, Světozor 6, 1872, č. 27–28, s. 314–315 a 327.

18 Dorovský, I.: *Česko-černohorské styky a recepce díla Miahila Laliče v Československu*, s. 97.

Na podzim roku 1874 Holeček přednášel v Umělecké besedě překlad své oblíbené skladby Sedm junáků a Arab a další překlady bulharských a makedonských lidových písní. Později vzpomínal, že „*dojem jaré, jasné a vášnivé poezie jihoslovanské byl silnější než dojem chmurné a teskné poezie finské*“.¹⁹

V letech 1874 a 1875 Holeček vydal ve dvou svazcích *Junácké písně národa bulharského s připojením písní milostných*. Dvě třetiny z těchto překladů jsou ze sborníku bratří Miladinovových, kterým je věnoval.²⁰ Při překladu makedonské, bulharské, hercegovské a později srbské a finské lidové poezie měl Holeček na mysli především poznávání kultury malých národů, které bojovaly o svou národní existenci. „*Malí národové bez ohledu na svůj původ*“, psal v předmluvě ke svému překladu Kalevaly (1894), „*musejí se poznávat, sblížovat a vzájemných předsudků se shošťovat*“. A později ve svých memoárech psal o lidových písních jižních Slovanů s láskou a uznáním: „*Já jsem ty makedonské písně vášnivě miloval a věřil, že se jim v Poesii světové dostane místa právě tak, jak srbským národním v překladě Kapperové a litevským v překladě Geitlerové. Poezie jejich je totožná s poezií národních písní srbských; právě písně bulharské zdaleka se nerovnjají makedonským. I soudil jsem, když se zalíbily překlady Kapperovy, že moje nemohou zůstatí bez povšimnutí*“.²¹

Shoda okolností tomu chtěla, že se Holeček ocitl v roce 1874 jako soukromý vychovatel v Záhřebu, odkud se následujícího roku vydal k černohorským povstalcům v Hercegovině. Nejvíce si oblíbil Černou Horu, již věnoval četná díla básnická, beletristická a novinářská. Psal: „*Přemýšlel jsem o tom, proč se mi mezi těmi jadrnými Černohorci tak zalíbilo a proč jsem mezi nimi tak brzo zdomácněl, že jsem se ocitl jako mezi svými. Skutečně se mi zdálo, jako bych se byl se všemi těmi už dávno vidal a při nich si rozehrával srdce a mysl*“.²²

Kromě Josefa Holečka překládali srbskou, bulharskou a makedonskou lidovou poezii v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století ještě zejména bibliograf, básník, autor knih pro děti František Doucha (1810–1884), překladatel z mnoha jazyků, mj. z charvátštiny (I. Kukuljević, P. Preradović aj.), slovinštiny (F. Prešeren), a Emanuel Fait (1854–1929). Douchu přitahovala zejména jihoslovanská junácká lidová poezie. Ze sborníku bratří Miladinovo-

---

19 Holeček, J.: *Pero 3*, Praha 1923, s. 285–286, 303.

20 Posvátné památce bratří Dimitrija a Konstantina Miladinovců, sokolů pobalkánských, kteří že v zanedbatelném národě svém budili vědomí národní, byli od fanarijotův osočeni, od vlády turecké co buřiči do vězení v Cařihradě vsazení, kde r. 1863 (správně 1862–I.D.) umořeni, čímž stali se mučedníky věci slovanské, posvěcují překlad tento.

21 Holeček, J.: *Pero 2*, Praha 1923, s. 33–34.

22 Holeček, J.: *Za svobodu I*, Praha 1909, s. 19.

vých přeložil dvě lidové písně – *Vévoda Stojan a patriarcha* (Stojan i Patrik) a *Ivo Kličník a Asan-aga* (Ivo Ključardžija i Asan-aga).²³

Etnograf, geograf, literární historik, pedagog a překladatel Emanuel Fait se sice soustředil na makedonskou lidově slovesnou tvorbu, začínal však překlady thrácko-makedonské lidové poezie, jak ji „objevit“ a prezentoval St. Verko-
vič.²⁴ Podobně jako Douchu, také Faita přitahoval jihoslovanský hrdinský epos, zvláště cyklus o králevici Markovi. Ze srbské lidové epiky Fait přeložil a uveřejnil tři ukázky: *Marko králevic a víla*, *Dívka přemoudřila Marka* a *Marko králevic poznává otcovskou šavli*.²⁵

Z ostatních literárních a kulturních pracovníků, kteří překládali jak z Verko-
vičovy literární mystifikace, tak také ze sborníku bratří Miladinovových a z jiných sbírek lidových písní jižních Slovanů, uvedme aspoň K. Skalického, Josefa Ant. Voráčka, B. Popelku, později pak Ludvíka Kubu.

Etnomuzikolog, malíř a cestovatel Ludvík Kuba (1863–1956) procestoval koncem 80. let Kraňsko, Přímoří, jižní Štýrsko, Korutany a Charvátsko a roku 1890 se vydal do Dalmácie a na Černou Horu. Nedlouho po svém návratu vystoupil L. Kuba v Umělecké besedě s výkladem černohorských lidových písní. Krajina i lidé této země ho tak zaujaly, že se do Černé Hory o rok později vrátil. Ve svém cestopise *Na Černé Hoře* (1892) věnoval hodně místa jak lidové slovesné tvorbě, tak také pronikání české kultury a pomoci českých kulturních pracovníků v rozvoji země.

Vraťme se nyní k Josefu Holečkovi, který se „stal epikem Černé Hory a jejího junáctví“ a jemuž se černohorství stalo na dlouhou dobu nejsilnějším zdrojem jeho umělecké tvorby. Pouhý výčet jeho děl o této zemi budí obdiv: *Černá Hora* (1876), dvousvazkové *Černohorské povídky* (1880, 1881), dvousvazková *Černá Hora v míru* (1883, 1884), třísavzkové *Junácké kresby černohorské* (1884, 1888, 1889), *Na Černu Horu* a *Černá Hora koncem věku* (1899) a *Za svobodu* (3 svazky 1909). K nim můžeme přiřadit také knihu *Bosna a Hercegovina za okupace* (1901).

Podobně jako většina jeho předchůdců a současníků, kteří soustřeďovali svou lidskou i uměleckou pozornost na slovanský jih, také Holeček byl okouzlen jihoslovanskou lidovou poezií. Sám později vzpomínal, že „mne zvláště na jih vábila poetická vůně Balkánu a cítil jsem se šťasten, že se octnu na blízko jejích zdrojů“.²⁶ A stejně jako S. Kapper nebo Fr. Doucha vyzkoušel také Holeček své překladatelské dovednosti. Nejprve vydal *Hercegovské písně* (1877), pak své dlouholeté překlady shrnul do čtyř svazků *Srbské národní epiky* (1902–1926),

---

23 *Ze zpěvů bulharských*, Osvěta 9/II, 1879, s. 663–666.

24 *Ukázky z prstonárodních písní bulharských*, Škola a život 26, 1880, s. 193–197 a 239–242.

25 *Z epických básní srbských*, Škola a život 1881, s. 113–118 a 138–142.

26 Holeček, J.: *Pero 2*, Praha 1923, s. 83–84.

do dvou svazků *Národní epiky bosenských mohamedů* (1917, 1920). Junáckému eposu věnoval samostatný cyklus *KráleVIC Marko* (1922), k němuž připojil vlastní rozsáhlý cyklus *Sokolovič* (1922).

Holečkovy prozaické texty jsou bohatě prokládány lidovými písněmi, pověstmi a legendami. V dalším výkladu se proto soustředíme zejména na to, aby-
chom ukázali, jak je v jeho díle zastoupena Černá Hora, lidová slovesnost a nejvýznamnější černohorští junáci, především Marko Miljanov.

Již v prvním česky vydaném „samostatném spisu, pojednávajícím o Černé Hoře a jejich obyvatelích“,²⁷ podal Holeček „širší výklad nejen na základě poznatků z literatury, nýbrž částečně i z názoru vlastního“.²⁸ A svůj názor vyjádřil hned v úvodu: „My Černohorce milujeme, jsme na ně hrdí, ano obdivujeme se jim. Rádi je nazýváme slovanskými Spartány“.²⁹ A obdivujeme je proto, pokračuje Holeček, že „Černá Hora je divem světa. Není příkladu v dějinách člověčenstva, že by národek počtem tak nepatrný byl po celé věky se zdarem odolával útokům nepřitele tisíckrát mocnějšího“.³⁰

V celém Holečkově rozsáhlém beletristickém a publicistickém díle se jako červená nit táhnou černohorské junáctví, hrdinství a vše to, co je spjato s lidovou slovesností – se zvyky, obyčejí, písňovou tvorbou, pověstmi a legendami, se způsobem života prostých lidí. Proto podal nejprve charakteristiku černohorského muže, kterému se „puška stala nerozlučnou družkou života“,³¹ kterému je puška „skoro milejší než žena“.³²

Ve svém „širším výkladu“ si Holeček všiml některých příznačných zvyků a obyčejů, o nichž se v Evropě do té doby vůbec nebo jen velmi málo vědělo. Téměř neznámý byl ve světě zvyk „kumství“ (kmotrovství), který má na Černé Hoře několik podob (kumství svatební, postřížné, křestní, z bídy a ze msty). Holečkově pozornosti nešlo pobratimství a posestrinství a četné druhy černohorské zábavy, tanců a pověr. „Černohorec“ – poznamenává Holeček, „tančí při zpěvu junáckých písní, proto se při tanci tak rozhňuje“. Všiml si, že „s každou zábavou je spojeno pěni junáckých písní s doprovodem guslí. Pod každou střechou černohorskou chovají gusle“.³³

V sedmi „černohorských junáckých kresbách“³⁴ Holeček pojednal o nejslavnějších hrdinech, mezi nimiž se tyčila postava Marka Miljanova. Návštěvu u něho vylíčil Holeček již v knize *Černá Hora v míru*. Autor zdůrazňuje Mar-

---

27 Holeček, J.: *Černá Hora*, Praha 1876, s. 3.

28 Tamtéž.

29 Tamtéž, s. 3.

30 Tamtéž, s. 4.

31 Tamtéž, s. 25.

32 Tamtéž, s. 27.

33 Tamtéž, s. 96.

34 Holeček, J.: *Junácké kresby černohorské I*, Praha 1884.

kovu skromnost. Marko odmítl vyprávět „některé junácké epizody ze svého života“ a raději vyprávěl o svých „pobratimech Peku Pavloviči a Jolovi Piletiči“.³⁵ A na otázku, „kdo je nejlepším černohorským junákem“, odpovídá, že jsou dva: Marko Miljanov a Peko Pavlovič, nebo „boga mi, Peko Pavlovič“. Je to podle Holečka odpověď, která „vyšla ze srdce čistého, šlechetného, z charakteru ryzího“.

V tehdejší české i evropské literatuře o Černé Hoře se poprvé v takovém rozsahu, s takovým zaujetím a láskou psalo o „nepřekonatelném“ Marku Miljanovovi a o ostatních junácích, o jejich rodech a místech působení. A ne náhodou se Holeček soustředil především na Marka Miljanova, o němž si „každý vrabec zpívá“.

Díky Holečkovi se naši čtenáři mohli poprvé seznámit s historií jednoho z černohorských rodů – s Kuči, kde „přešla hodnost vojvodská na Marka Miljanova“.³⁶ „Plémě Kučů“, psal Holeček, „zaujímá na Černé Hoře vyjimečné postavení. Kučové se dali dobrovolně k Černé Hoře teprve za knížete Danila. Dříve byli poddanými tureckými a patřili dle jména pod správu pašů skadar-ských“.³⁷ Kučové, kteří si na Černé Hoře vytvořili „jakýsi stát ve státě“, konali „v Černé Hoře znamenitou službu tím, že jsou neúnavně bdělými strážci hranic naproti přehmatům tureckým a albánským“.³⁸ U Kučů bylo staletým zvykem, že si své „glavary“ (vůdce, představené) volili podle zásluh na bojišti a v radě.

V žádné tehdejší ani pozdější české, ba ani evropské, odborné nebo cestopisné či jiné literatuře nenajdeme tak výstižnou, přesnou, podrobnou, vyčerpávací charakteristiku Marka Miljanova jako právě v textech Josefa Holečka. „Samostatné, vyjimečné postavení Marka Miljanova, jeho věhlas v radě, bohatá životní zkušenost, šlechetnost, poctivost, nezištnost a zvláště skoro báječná statečnost učinily z něho přirozeně náčelníka Staročernohorské strany“.³⁹ Holeček se s ním seznámil hned nedlouho po svém příchodu do Hercegoviny a na Černou Horu. Oba „přilnuli k sobě přátelstvím, které roztrhala teprve smrt Marka Miljanova“.

Vztah „vazala vůči suverénovi“, který byl zpočátku mezi Markem Miljanovem a černohorským knížetem, postupně vykrytalizoval tak, že „kníže je v zemi nejvyšší autoritou, Marko nejpobulárnější osobností. Bystrostí zdravého rozumu se mu nikdo nevyrovná, ačkoli je zcela neučený. Je myslí jemné, ušlechtilé, v níž se poezie snoubí s filozofií, ačkoli jinak je jako voják přímý, otevřený, co

---

35 Tamtéž, s. III.

36 Tamtéž, s. 4.

37 Tamtéž, s. 2.

38 Tamtéž.

39 Tamtéž, s. 5–6.

na srdci, to na jazyku. Nejméně pak mohou podceňovati jeho junáctví, jež je známo každému černo-horskému dítěti, jedva se vyvinulo z plének“.⁴⁰

Dvořané a „gospodičř“ neměli Marka v oblíbě, nazývali jej „divljakem“, protože neměl dost „dvořanské hladkosti (uhlazenosti – I.D.), ohebnosti v zádech a medu v ústech“. Tyto Marmiljanovy (jak jej též nazývali) nedostatky považoval Holeček za jeho přednosti.

Souboj Marka Miljanova s Pekem Pavlovičem (jak nazval Holeček svou povídku) byl zcela vyrovnaný, protože o obou zpívaly černo-horské gusle, oba si získali junáckou slávu „v poli proti nepříteli, kde kámen jim byl poduškou, děšť jim smýval tvář dýmem z pušek začazenou a vítr jim vlasy česal“.⁴¹

Josef Holeček až s nekritickým romantickým nadšením vložil oběma černo-horským junákům do úst slova, která charakterizovala nejen je, nýbrž černo-horský lid jako celek: „Pravdu jsi děl, člověče Marko, že nevole, muky, strádání vychovávají junáky. Černohorec nesmí se jen uměti dobře bít, nýbrž musí umět i strádati, bídu a nedostatky všeho druhu snášeti. Ukažme, Marko, těmto dětem tady, jak dlouho vydržíme bez jídla a nápoje, a kdo koho překoná, bude sokol“, říká Peko.⁴² Pavlovičovy úvahy o černo-horském junáctví Marko Miljanov doplnil tím, že „Černohorec musí být hbitý, nohy mu musejí být tím, čím orlu křídla“.⁴³

Těžko říci, nakolik jde o Holečkovu literární hyperbolu, když píše, že Černo-horci ukazovali dětem junáky Peka Pavloviče a Marka Miljanova, provolávali jim „sretan put naše uzdanice“ a říkali jim: „Ten živý blesk, jenž se nyní objevil v bráně konaku, bystrýma očima střílí na vše strany a dobře se usmívá, to ti je Marko Miljanov“.⁴⁴ Z celého textu i z dalších Holečkových výkladů zřetelně vyplývá, že vyzdvihuje nad ostatní černo-horské junáky právě Marmiljana. Závěr povídky o „souboji“ těchto dvou junáků však zní: „Těžko říci, kdo je znamenitější, Marko či Peko, a blaze Černé Hoře, že je má oba“.⁴⁵

V samostatné povídce Holeček vypráví o dětství Marka Miljanova, o tom, jak pásal stáda, jak zápasil s býky a jak na něho žárlil jeho bratranec Ilja. Jednou prý svému strýci Spasovi Marko řekl: „Neprahnu po ničem jiném, než abych mohl pode břít svého handžáru dostati hrdla turecká; hrdla býčí už mi nedostačují“.⁴⁶

„nejkrásnější junácké typy černo-horské“ považoval Holeček vedle Marka Miljanova také Peka Pavloviče a Joleho Piletiče. Lid jim a vojvodovi Vasoje-

---

40 Tamtéž, s. 6.

41 Tamtéž, s. 19.

42 Tamtéž, s. 20.

43 Tamtéž, s. 20.

44 Tamtéž, s. 21.

45 Tamtéž, s. 22.

46 Tamtéž, s. 72.

viču Miljanu Vukovićovi vyjadřoval nejvyšší obdiv. Holeček zachytil Pekovo krédo, jeho životní filozofii, která spočívala v tom, že člověk i národ si musejí zachovat a chránit svou tvář, („*čuvaj si obraz*“), aby „*na ni nepadla poskvrna hanby*“. Jedině světlá tvář („*svijetli obraz*“) „*může se proti každému pozdvihnouti*“. Kvůli světlé, neposkvrněné tváři jsou Černohorci ochotni položit život. Opakem mravního ideálu světlé tváře je černá tvář, která znamená pokoření.⁴⁷

Také v dalších vyprávěních, např. o Luku Filipovići, který zajal v bitvě na Vličím dole Osmana pašu, nezapomíná Holeček připomenout úlohu Marka Miljanova a jeho Kučů. Luka o svém vítězství a o tom, jak ho raněného musel nést na zádech zajatý Turek, zpíval s radostí, že splnil slib, který dal knížeti.⁴⁸

O „*černohorském tažení do Hercegoviny proti Turkům roku 1876*“ pojednal Holeček rovněž v dvousvazkové knize *Za svobodu*⁴⁹. Právě černohorská skutečnost mu umožnila pochopit Černohorce a „*co je to svoboda*“. Černohorskou svobodu srovnával se svobodou českých táboritů.

Jednou z ústředních postav v těchto textech Josefa Holečka je opět „*vzdorovitý a junácký vojvoda kučský Marko Miljanov, jenž si dobyl jednaké úcty jak na Černé Hoře, tak také v Albánii*“.⁵⁰ O něm se pěla chvála, slavil se jeho charakter a nepřemožitelnost, zdůrazňovala se jeho moudrost a jeho bystrý důvtip, šířilo se, že „*od dob Marka královice srbská matka nezrodila lepšího junáka*“. Podle Holečka jeho osobnost působila na okolí neodolatelnou mocí, jeho kouzlu „*podléhali na okamžik i chladní a obmyslní cizinci, neboť uměl své myšlenky velmi výmluvně, ohnivě a přesvědčivě vyjadřovat*“.⁵¹ Jako málokterý příslušník jiného národa jsou Černohorci, např. Peko Pavlović nebo Marko Miljanov, nerozlučně spjati s rodnou zemí.

Holeček podal značně podrobnou charakteristiku osob tvořících knížecí družinu i knížecí rodinu. Soustředil se zejména na junáky Novicu Ceroviće, Joleho

---

47 Peko Pavlović říká: „*Bratři! Zač bojujeme především, zač bojovali naši předkové? Nikoli za prospěchy, za kořist a bohatství, nýbrž za čest. (...) Čuvaj si obraz – napominá matka syna, vypravujíc jej do boje; čuvaj si obraz – chraň si tváře své, aby na ni nepadla poskvrna hanby i ji neposkvrnila, starej se i za cenu života, aby lice tvé skvělo se ctným vědomím, aby je ozařovala mužná hrdost! Svijetli obraz – světlá tvář může se proti každému pozdvihnouti, čestné oko může do každého oka hleděti, poctivé junácké čelo nepotřebuje se před nikým ponižovati a klopiti. Světlá tvář je jediným a největším naším pokladem. Kvůli ní rádi snášíme všeliké útrapy a všechno všanc dáváme, i život. Naproti tomu černá tvář – crni obraz je našemu člověku hrůzou, protože znamená pokoření, porobu, hanbu*“. Tamtéž, s. 95–96.

48 *Sve u slavu boga velikoga / i u zdravlje knjaza čestitoga! Blago meni danas i dovjeka, / kad sam njemu riječ ispunio (...), kad sam knjazu riječ ispunio, / kad sam roba živa uhvatio, / sad me Turčin ranjenoga nosi*. Tamtéž, s. 165–167.

49 Holeček, J.: *Za svobodu 1–2*, Praha 1909–1910.

50 Tamtéž, sv. I, s. 25.

51 Tamtéž, s. 27

Piletiče, Mijata Radoviće, Lazara Sočicu a samozřejmě na Peka Pavloviće, „*génia partyzánské války*“, jehož jméno se v souvislosti s válkou objevovalo v tisku téměř denně. Slavnější a oblíbenější než Peko Pavlović je jen Marko Miljanov, dodává Holeček, jinak jsou to sice povahy zcela rozdílné, ale „*jsou si věrnými pobratimy*“.⁵²

Když Marko Miljanov připravoval Josefa Holečka na válečná tažení, jejichž způsoby „*má každé černohorské nemluvně v krvi*“, světil se mu vlastně se svou filozofií války: „*Prvý den budeš tich a chvíli se budeš polostrachem, polorozčilením. Druhý den už ti nepostačí, abys z povzdálečí na boj se díval; srdce ti nedá a ty neodoláš a vrhneš se do proudu boje. Boj, to ti jest od boha daná věc, nad kterou lepší na světě není. Kdyby nebylo boje, neví se, kam až by zášť a nepřátelství lidské narostly. Bojem zášť přestává, přátelství a bratrství nastává. Nikdy se lidé nemilují tak upřímně, jako za války. A jak je v ní veselo*“.⁵³

Podívejme se nyní stručně, jak se v Holečkově díle odrazila lidově slovesná a umělá básnická tvorba a jaký byl jeho překladatelský přístup k ní. Hned poznamenejme, že Holeček byl od mládí nadšen vším, co vytvořil lid, obyčejný, prostý člověk. Proto již v jeho prvním spise o Černé Hoře najdeme rovněž výklady o zvycích a obyčejích, pověrách, svatbě, rozvodu i pohřbu (přeložil pohřební žalozpěv – tužbalicu); nejednou Holeček uvádí v originále i v překladu různá přísloví. Při vyprávění o Marku Miljanovovi zdůrazňuje jeho spřízněnost nikoli podle jména s králevicem Markem, kterého mnohokrát vzpomíná. Později Holeček sestavil z cyklu lidových písní o něm samostatný výbor. I hraničník připomínal Černohorcům „*hřeb z podkovy Strakoše královice Marka*“. Dokonce v Dubrovníku si prý švec vyvěsil nad krám „*metr vysokou*“ „*botu královice Marka*“ a každý Hercegovec se u ní zastavoval. Holeček ve svých textech často připomíná, jak Černohorci umějí zpívat za doprovodu guslí, jak zpěvem vypravují o hrdinských skutcích svých předků: „*Špatný byl vojvoda, jenž po vyhrané bitvě nebyl s to zahousti na gusle a improvizovanou písní oslaviti všechny, kdož právě si toho krví svou zasloužili*“.⁵⁴ Junáci a písně o nich Holečka neustále uchvacovali. Dovedl pozorně poslouchat vyprávění a písně guslarů o nich. „*Čím pádnější a epicky plnější je místo písně*“, psal Holeček, „*tím chvatnější je zpěv guslarův. Vášnivě, zimničtě rychle následuje verš za veršem. Dlouhá partie se přednese bez přestávky, jedním dechem. A vás mráz přechází, když vidíte ten zápal, který se z pěvce rozšiřuje na všechny posluchače. Každý dává svým způsobem najevo city, jaké v něm píseň budí*“.⁵⁵

Holečkovu „*vystřízlivění z junáckého opojení Balkánem*“ přišlo až při jeho druhé návštěvě slovanského jihu. Jestliže při prvním setkání se Srby poznal,

---

52 Tamtéž, s. 360.

53 Tamtéž, s. 404–405.

54 Holeček, J.: *Junácké kresby černohorské I*, Praha 1925, s. 108.

55 Holeček, J.: *Za svobodu I*, Praha 1909, s. 220.

že „junácká píseň zapaluje jejich srdce nadšením pro nejvyšší statky a ideály národa“, že je „srbskému národu školou chrabrostí“, pak při druhém setkání s balkánskou skutečností o několik let později si uvědomil, že se junácká píseň dosud nestala „školou politiky“. Sám Holeček přiznává, že se tenkrát neuměl na věci dívat kriticky. Byl prostě uchvácen silou národního nadšení a „vší silou silnou, bujnou, nezkrtnou epickou poezií, již srbský život ještě kypěl. Černá Hora dělala na mne dojem jediné veliké junácké písně a hory a skály její dojem obětího oltáře, na kterém Černohorci dobrovolně své životy obětují božstvu té poezie“.⁵⁶

Josef Holeček se domníval, že o statečných skutcích černohorských junáků podávají nejlepší důkazy právě junácké písně, které ve svém díle uvádí v rozsáhlých ukázkách. Zpívá se v nich o Luku Petrovičovi, vojvodu Djurovovi, kapitánu Borovi, junáku Mirku Petrovičovi, o sekretáři knížete Danila Francouzi Delarieuxovi, o vítězství nad tureckým vojskem, o serdaru Savovi, o porážce Omera paši a o mnoha jiných postavách a událostech černohorských dějin. To všechno uváděl Holeček v hojné míře proto, aby ukázal, že „srbský národ je vyvolenec poezie, že každý Srb je poeta natus. Poezie ho doprovází od kolébky do hrobu. Poezie mu zlatila okovy, když jat v otroctví, poezie mu osušovala tehdy slzy jeho žen a dítek, poezie mu okrašlovala smrt na bojišti i na hanebném kůle, a stále před ním nesla pochodně osvěcující mu cestu do lepší budoucnosti, do ráje národní svobody.“⁵⁷

V Holečkových knihách nechybějí ani rozsáhlé pověsti, podobenství a legendy, které převypravuje českému čtenáři s cílem ukázat na krásu, starobylost, originalnost a nezvyklost jejich obsahu.

Právě díky Josefu Holečkovi se mohli čeští čtenáři, kteří s obdivem sledovali boj a osudy černohorského lidu, seznámit poprvé také s básnickou tvorbou knížete Nikoly a „nejslavnějšího srbského básníka Petra II. Petroviče Njegoše“. Je-li na Černé Hoře „poetou každý, od dítěte, které se teprve učí slovo k slovu skládati, až do umírajícího starce“, není možné, píše Holeček, „aby poetou nebyl panovník Černé Hory“ a dar básnický aby nebyl v „rodě jeho“.

Zajímavé a pro naše čtenáře zcela nezvyklé byly osudy rukopisu prvního útělného svazčku veršů, které si kníže Nikola přinesl po návratu ze studií v Paříži. Verše totiž vydal pouze ve třiceti výtiscích a rozdal senátorům a dvorským úředníkům. Na obálce nebylo uvedeno jeho jméno, nýbrž pouze začáteční písmeno N. Z této knížečky, která snad už zmizela ze světa, přeložil Holeček dvě básně: *Připítek* a *Onamo*, *onamo*, „jež se v letech oněch rozléhala po všech srbských zemích a ještě dále po všem Slovanstvu“.⁵⁸ Holeček připomíná také

---

56 Holeček, J., tamtéž, s. 40.

57 Tamtéž, s. 195.

58 Tamtéž, s. 48.

ostatní Nikolovu tvorbu: drama *Vukašin* a sbírky *Balkánská cařice* (vyšla též česky) a *Básník a víla* (1892).

Tvorbu Petra II. Petroviče Njegoše uvedl Holeček rovněž jako první v oněch vzrušujících dnech a týdnech roku 1876, kdy se Černá Hora objevovala v tisku doslova denně.

Jako „*dodatek*“ uvedl Holeček do českého kulturního prostředí v překladu tři písně z Njegošova *Srbského zrcadla* (Pláč tří vězňů, Synové Ivan–begovi a Zplenění Žabljaku), které dostatečně charakterizovaly autora, k němuž se později znovu vrátil, aby podal informace o zdrojích jeho básnické inspirace: „*Od malička byl prosáknut srbskou poezií národní, poezií černohorského junáctví i černohorských hor, i filozofií národní, stvořil dílo, nad něž dosud není v srbské básnické literatuře národního a snad nikdy nebude. Krása srbského jazyka se v Horském věnci tak skvěla, jako v srbské národní písni, a skladba má také přirozenost a bezprostřednost poezie národní písně*“.⁵⁹

Později se Holeček domníval, že Njegošům prý prozřetelnost určila „*tuto píď země, jedinou svého druhu na zeměkouli svou slávou, významem i svým utrpením*“.⁶⁰ Z ostatních černohorských tvůrců se Holeček zmiňuje pouze o básníku a redaktoru Jovanu Sundečičovi, který byl osobním tajemníkem černohorského knížete Nikoly, a o básníku Radoji Roganovičovi (Crnogorci), z jehož díla uvedl v překladu krátkou ukázkou.

Na závěr zůstává odpovědět na nejdůležitější otázku, která se týká Marka Miljanova: kdo mu dal impuls, kdo jej podnítil k tomu, aby se naučil číst a psát a aby zaznamenal své vzpomínky a jiná lidová vyprávění. Josef Holeček píše: „*Roku 1882 jsem byl u něho (tj. u Marka Miljanova–I.D.) návštěvou v Podgorici, kde tehdy bydlel, a měl jsem ho k tomu, aby se naučil číst a psát a sepsal své paměti i rozličné příběhy ze života Černohorců i Labánců, které buď pamtuje nebo slyšel o nich od věrohodných osob*“.⁶¹

Když pak Holeček „*na konci věku*“ znovu navštívil Černou Horu, ke svému zděšení zjistil, že „*stará Černá Hora vymírá*“. Řada junáků, o nichž psal, už nežila, jiní byli staří a nemocní. Marko Miljanov, který „*typem, charakterem a významem*“ k Černé Hoře nerozlučně patří, sídlil na hrádku v Medunu „*mezi svými věrnými Kučř*“. Tam jej Holeček navštívil, aby mohl podat svědectví o tomto černohorském junáku, z něhož se stal člověk moudrý a zkušený. U Marka Miljanova se podle Holečka snoubilo prastaré s moderním. Miljanov choval úctu k lidovému bohatství balkánských národů, které považoval za „*živou stařinu*“, stejně jako k výdobytkům moderních evropských národů.⁶² „*Pramen řeči Markovi nikdy nevyschne. Má nepřeboranou zásobu životní mou-*

---

59 Tamtéž, s. 44.

60 Holeček, J.: *Za Černou Horu a Černá Hora koncem věku*, Praha 1899, s. 186.

61 Holeček, J.: *Za svobodu I*, s. 28.

62 Holeček, J.: *Černá Hora koncem věku*, s. 200.

drosti a zkušenosti“, píše Holeček.⁶³ Náš autor pochválil Markovu „*pěknou knihovničku*“ a poznamenal, že když byl u něho před patnácti lety, že se tenkrát Marko učil číst. „*Nyní je nejen horlivým čtenářem, nýbrž i spisovatelem. Pochlubil se mi, že sbírá a zapisuje takové junácké příhody ze života Černohorců, kde se nejeví jen jejich „crnogorstvo“, nýbrž i „čojstvo“ (lidství). Lichotím si, že tak činí z podnětu mého.*“⁶⁴

Domnívám se ostatně, že není podstatné, zda opravdu Josef Holeček jako první přiměl Marka Miljanova k tomu, aby své vzpomínky zapsal. Je nesporné, že Holeček byl ne-li první, tak jedním z prvních, na koho Marko Miljanov mohl dát. Vždyť Holeček „*důtklivě doporučoval*“ také Lazu Ognjenovićovi, zeti Peka Pavloviče, „*aby zapisoval paměti svého testa, pokud je čas*“. Holeček rád naslouchal Markovým vyprávěním a byl proto přesvědčen, že zapíše-li Marko to, co ví o své zemi tak, jak o ní vypráví, že „*bude Černé Hoře postaven nejdůstojnější pomník*“. Holečkovi ovšem patří prvenství, že o Miljanovově „*čojství*“ informoval české čtenáře mnohem dříve, než si Miljanovovy *Primjeri čojstva i junaštva* (1901) mohli přečíst jeho rodáci. Holeček dal rovněž odpověď na otázku, o níž se dnes tak diskutuje – zda existuje černohorský národ. Je ovšem přirozené, že odpovídá jazykem a stylem, kterým se psalo před více než sto patnácti lety: „*Černohorci jsou vesměs jazyka a národnosti srbské a náboženství pravoslavného. Ptáš-li se na náboženství, odpoví Černohorec, že je Srbín, ptáš-li se na národnost, řekne, že je „Crnogorac*“.

---

63 Tamtéž, s. 202.

64 Tamtéž, s. 203.